

Dražen Vlahov

M. B. Rašana 2/b
Pazin

ISTARSKI RAZVOD – VAŽAN IZVOR ZA SREDNJOVJEKOVNU GOSPODARSKU POVIJEST ISTRE

UDK 091:338(497.5-3 Istra)(093)

Prethodno priopćenje

U ovom prilogu autor govori o »Istarskom razvodu« – ispravi kojom se utvrđuju međe, razvodi i kunfini, među raznim komunima, dakle, govori o pravnom postupku razgraničenja posjeda u srednjovjekovnoj Istri koji su pripadali Pazinskoj Knežiji, Oglejskoj Patrijaršiji i Mletačkoj Republici – kao važnom i nezaobilaznom izvoru za proučavanje srednjovjekovnog gospodarstva u Istri. Kao dokaz za tu svoju tvrdnju skreće pozornost na dijelove isprave koji pišu o stočarstvu, vinogradarstvu, poljodjelstvu, šumarstvu i ribolovu. Na taj način, za razliku od dosadašnjih radova u kojima se pretežno pokušavalo dokazati ili opovrgnuti autentičnost isprave, autor smatra da je Istarskom razvodu nužno posvetiti veću pažnju kao izvoru za gospodarsku povijest Istre, što on u stvari i jeste.

Ključne riječi: Istarski razvod, pasišta, stočarstvo, vinogradi, šume, ribolov, zatka, sajam

Uvod

Ima povijesnih izvora koji svojim sadržajem mogu privući pozornost stručnjaka raznih zanimanja – povjesničare, pravnike, ekonomiste, jezičare i dr. Među takva povijesna vrela nesumnjivo spada i *Istarski razvod* (dalje IR) – isprava koja govori o pravnom postupku razgraničenja posjeda u srednjovjekovnoj Istri, između Pazinske Knežije, Oglejske Patrijaršije i Mletačke Republike, dakle, izvor za političku povijest Istre. Međutim, IR donosi nam i podatke koje mogu korisno upotrijebiti: pravnici, povjesničari umjetnosti, povjesničari hrvatskog jezika, glagoljskog pisma, ekonomisti i dr. Dosada se o IR uglavnom pisalo sa stanovišta negiranja njegove autentičnosti, odnosno u obrani njegove izvornosti, međutim, on je u prvom redu izvor za gospodarsku povijest Istre, ali u tom svojstvu je malo, gotovo da bi se

moglo reći i nikako, bio korišten, ako izuzmemo rad Danila Klena *Ekonomsko značenje razvođenja u Istri i Istarskog razvoda napose*.¹

Ako se radi o falsifikatu, onda je riječ samo o *formalnom falsifikatu*, jer istinitost podataka o kojima govori nitko do danas nije pokušao osporiti, a i *stvarni falsifikat*, ako želi da bude prihvaćen, mora svoj sadržaj graditi na istinitim podacima, kako bi prikrio onaj krivotvoreni podatak.

To je razlog, zbog kojeg ovdje namjeravam skrenuti pozornost na dijelove IR koji govore o njemu kao izvoru za gospodarsku povijest srednjovjekovne Istre.

Istarski razvod kao izvor za gospodarsku povijest

Prije nego pokušam ukazati na tu stranu isprave, moram upozoriti da je riječ o ispravi kojom se utvrđuju međe, *razvodi* i *kunfini* među raznim *komunima*, pa bi onaj koji pokušava ukazati na njegovu vrijednost kao izvora za gospodarsku povijest, mogao biti zaveden činjenicom što se tu uglavnom govori o pasištima, lokvama, vrutcima, pojilištima stoke te doći do zaključka kako je stočarstvo bila jedina proizvodna grana u Istri toga doba, utoliko prije, što se nakon svakog razgraničenja pojavljuje gotovo istovjetna formulacija zaključaka o kazni (*pene*) za onu stranu u sporazumijevanju koja se ne bi pridržavala dogovorenih međa:

*I g(ospo)d(i)n knez i vsa gospoda ednoi i drugoi strani uznaniše da ka koli bi stran prek teh termeni i razvodi pasli v niči ili va dne, ona stran zapada pene komunu marku .A. (1), so(ldini) maleh .K. (40), arbadige² marke .V. (3).*³

O važnosti pasišta u IR govori se i na drugim mjestima. Tako, primjerice, kod utvrđivanja međe između Kostela, Motovuna, Oprtlja i Sovinjaka, nakon utvrđivanja komu pripada *malin Komarnak*, opet gospoda ... *ondi obrediše i za pašu kako e više*.⁴ O važnosti ispaše govori i to što je pazinski knez Albreht dopustio selu Kašćerga da prima tuđu stoku na svoja pasišta i da za to naplaćuje travarinu *a g(ospo)d(i)nu knezu imaju od toga pol ... davati*.⁵

O veličini ispašnog područja ovisio je i opstanak stanovništva na nekim područjima. Nakon razgraničenja između Gologorice i Krbuna *stari Pazar prosi g(ospo)d(i)na kneza i vse gospode od strani svoje vasi Gradina da bi mu neku milost storili od teh razvodi ... i da bi takoe nega kmeti mogli ostat. I ako vi toga ne popravite, tak e meni moe kmeti zgubit, i vas moju ostavit*.⁶

Kod razvođenja posebno se utvrđuje kazna za onu stranu koja bi pokušala samovoljno ili na silu mijenjati utvrđene međae:

¹ Klen, D. *Ekonomsko značenje razvođenja u Istri i Istarskog razvoda napose*. *Istra*. 3–4(1976), str. 41-47.

² Većina autora koji su pisali o Istarskom razvodu riječ »arbadige« izvodi iz talijanske riječi »erbatica« što znači travarina. Međutim, Lujo Margetić u radu *Mošćenički zakoni i statuti*. Rijeka, 2006., na str. 92 piše *U Istarskom razvodu arbadige je (domaći) pastir, kojega se kažnjava odvojeno od općine*.

³ *Istarski razvod* Momjanski primjerak (dalje IR MP), f. 8r.

⁴ IR MP, f. 3r.

⁵ IR MP, f. 4r.

⁶ IR MP, f. 6r.

I ka koli stran bi prestavili ali ostavili rečene termeni i zavodi od kunfina ona stran zapada pene marak .T. (300) ...⁷

Spomenute kazne nisu male i neizravno govore o gospodarskoj snazi općina. One su uz to i kolektivne, što svjedoči o velikoj starosti IR. Međutim, kada se govori o IR kao izvoru za gospodarsku povijest, ne smije se iz vida ispustiti njegova osnovna namjera – utvrđivanje zajedničkih granica, odnosno rješavanje sporova oko granica susjednih općina, a to su uglavnom bila pasišta i šume. Branko Fučić u knjizi *Terra incognita* to nadahnuto prikazuje ovako:

Glavni razlozi što je došlo do sastavljanja Istarskog razvoda vječno su sporna pitanja oko prava na pašu, na napajanje stoke i na sječu šuma. Sve će vam postati plastično jasnim ako svaki istarski komun narišete na geografskoj karti kao točku. Oko svake točke narišite šestarom dva koncentrična kruga – nutarnji i vanjski. Prvi, nutarnji krug oko nekog istarskog komuna su vrtovi, oranice i vinogradi oko grada do kojih je težaku lako doći pješice ili na magarcu, a vanjski, krug udaljeniji od središta, to su pašnjaci i šume. Teritoriji pojedinih istarskih komuna nisu međusobno graničili vinogradima i njivama već pasištima i šumama i zbog toga su samo na ispaši i na sječi šuma mogli nastati susjedski problemi, svađe i borbe za točne granice i pravo na graničnim crtama među pojedinim komunima.⁸

Sporovi se, dakle, vode oko neuređenoga i nerazmeđenoga područja, koje je, zbog svoje udaljenosti od sjedišta općina i nalazeći se uz granice, bilo teško braniti u slučajevima čestih sukoba i krađa.

Da su postojale i druge gospodarske djelatnosti vidljivo je iz podavanja o kojima se u IR govori, a to su u prvome redu poljodjelstvo i vinogradarstvo. Sudeći po količinama podavanja, koja i nisu bila tako mala, možemo prosuđivati o obimu te proizvodnje.

Kod razvođenja granice između Pule, Vodnjana, Gurana i Barbana posebno se govori o sporu između Pule i Barbana oko crkve Sv. Sanbasa i zemljišta koje joj pripada:

I tu potuži komun pulski ... i tu pokazaše listi v keh se udržaše da tu crekvu ima komun barbanski obluževati vsakemi potrebami i za ju davati tomu opatu prihodišća na leto mere barbanske pšenice stari .D.Ā. (15), keh mnoga vrimenta nisu dali, ni ote kako e nareeno od starih. A komun barbanski na to odgovaraše i potrebovaše da g(ospo)d(i)n opat po veće krat est nim otel dati nih pravice, a komun pulski krati, i da ih nima dat zvrhu te crekvi i zemle nee ni oblasti ka pristoi crikvi i zemli. Zato daite nam pravice, a pšenicu vazmite!⁹

Riječ je, dakle o obvezi općine Barban da crkvi Sv. Sanbasa daje 15 stari pšenice. Napominjem da se u Kršanskom primjerku IR govori o 15 starića¹⁰ pšenice, a star i starić nisu istovjetne mjere – star sadrži oko 83 litre pšenice, a starić samo,

⁷ IR MP, f. 8r.

⁸ Fučić, B. *Terra incognita*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1997., str. 10.

⁹ IR MP, 16r.

¹⁰ Bratulić, J. *Istarski razvod, studija i tekst*. Pula : Čakavski sabor, 1978., str. 256.

gotovo u pravilu, 1/10 stara.¹¹ Koliki je bio barbanski *star* nemoguće je zasad utvrditi, međutim znam da je pulski *star* također iznosio oko 83 litre, ali se dijelio na 7 *starića*.¹² No, bez obzira gdje se potkrala greška, a takve greške u našim starim zapisima nisu rijetkost i u njima veoma često nalazimo na zamjenu mjera, npr.: *spud* i *spudić* koje zapisivači jednostavno nazivaju *spud*, bez obzira radi li se o *spudu* ili *spudiću* (malom spudu), pa bi se moglo pretpostaviti da se isto dogodilo kod barbanskog *stara* i *starića* – međutim 15 *stari* pšenice bila je prevelika obveza prema jednoj crkvi. Ni 15 *starića* nije zanemariva količina pšenice, pogotovo kada se zna da je za nerodnih godina najčešće stradavala upravo pšenica. To nam posredno govori o njenoj proizvodnji i površinama na kojima se sijala. Zanimljiv je stav komuna barbanskoga kada uzvikuje: *Daite nam pravice, a pšenicu vazmite!*, iz kojega se može zaključiti da im ta obveza nije bila velika i da im je pravica važnija od pšenice.

IR na više mjesta spominje podavanja desetine *žita* i *vina* što upućuje na zaključak o dostatnoj proizvodnji i tih namirnica.

Za vrijeme razgraničenja između Motovuna i Trviža tijekom odmora kod *Knez studenca*:

*G(ospo)d(i)n Albert, opat od S(ve)toga Petra od Silbe potuži (se) vsoi gospodi da komun motovunski esu za se obratili veći del zemal crekve S(ve)taga Spasa i Svete Zabeti i vas Šublent, ki pristoi tem crekvam, kažući listi i svoje pravice od prvih knezi i gospode pazinske da te crekve i te nih zemle pristoe crekve S(ve)toga Petra od Silbe. I tako se komun motovunski veliko pregovarahu z gospodinom opatom da ti vinogradi ki se sada sade po vsem Šublenti, nimaju dati desetine tem crekvam, ego ti stari vinogradi imaju služiti. I vsa ta gospoda kada esu slišali tužbe i odgovaranê, ... ondi vaspêt odrediše da te zemle teh crekav ki bi na nih seêl, imaju dati desetinu g(ospo)d(i)nu opatu, i vsaki vinograd po vsem Šublenti ki se dela imaju dati desetinu g(ospo)d(i)nu opatu.*¹³

U IR spominju se *Dlge nive*¹⁴ kod Momjana i *zatke* kod crkve Sv. Sanbasa¹⁵ na tromedi između barbanske, pulske i guranske komune te kod crkve Sv. Martina¹⁶ na granici između Vodnjana i Barbana.

Što su to *zatke*?

Pravo značenje tog termina još je uvijek nerazriješeno:

– Milko Kos smatrao je da termin *zatka* u IR znači stražnji dio crkve, dakle to bi bio arhitektonski element.¹⁷

– Branko Fučić je u *Izvjestaju o putu po Istri 1949. godine (Labinski kotar i Kras)* zapisao: *U cijeloj Labištini još je i danas u upotrebi riječ »zatka« kao teh-*

¹¹ Herkov, F. O istarskim šupljim mjerama od kraja XVIII. do polovice XIX. Stoljeća. *Jadranski zbornik* (Pula-Rijeka). 1978., str. 379.

¹² Isto, str. 383.

¹³ IR MP, f. 23r i 23v.

¹⁴ IR MP, f. 25v.

¹⁵ IR MP, f. 16r.

¹⁶ IR MP, f. 15v i 15r.

¹⁷ Kos, M. Studija o Istarskom razvodu. *Starine JAZU* (Zagreb). 240(1931), str. 140.

nički termin za *posjed, majur, kolonsku kuću sa zemljom i svim pertinencama. Taj stari izraz dolazi u Istarskom razvodu i u Urbaru pazinske grofovije za neke posjede u okolici Sv. Vičenta, odnosno Žminja. Dok je taj izraz živ po Labinštini kao generički pojam, sačuvao se u drugim dijelovima Istre jedino kao vlastito ime pojedinih lokaliteta. Tako je u okolici Sv. Vičenta »Zatka« toponim jednog polja i šume; u neposrednoj okolici Poreča 'Zatka' se zove jedna njiva, a »Zatka« se zove i zaselak na cesti kod Veprinca.¹⁸*

– U radu *Zatke i zatkari u XVI. stoljeću u Istri* Vjekoslav Bratulić pokušao je detaljnije objasniti te termine. On smatra da su »zatke« bili *prostraniji omeđeni prostori s raznovrsnom kulturom (oranice, livade, pašnjaci i šume)* i na temelju toga zaključuje da su 'zatkari' posjednici »zatki« imali *drugačije uređene proizvodne odnose s vrhovnim feudalcom od ostalih kmetova (podanika)*. Dok su *kmetske obveze – nastavlja Bratulić, prema feudalcu bile ustanovljene urbarom, »zatkari« su, u XVI. st., uživali posebne privilegije; oni su bili oslobođeni feudalnih podavanja feudalcu. Radi se tu zapravo o plemićkim posjednicima kojima je te privilegije potvrdio car Ferdinand 1531. god. Kod revizije urbarijalnih odnosa (1573.) bile su im te privilegije poništene i oni podvrgnuti urbarijalnim obvezama.¹⁹*

– Danilo Klen smatra da pojava instituta *zatki ... na području Barbana, Labina i Plomina imade posebno značenje za povijest toga kraja* te da o tomu namjerava pisati na drugom mjestu.²⁰

– Miroslav Bertoša zastupa mišljenje da se pod terminom *zatka* na Labinštini razumijeva: *iznajmljeno imanje, kuća i štala napoličara (sociala)*. Naziv *zatka* *upotrebljavao se i za oznaku raznih zemljišnih kultura i veoma je raširen u većem dijelu Istre, no, čini se, da u Labinštini ipak ima i neko posebno značenje. Pokušaji da se taj pojam sveobuhvatno opiše i definira nisu prešli razinu marginalnih i parcijalnih opaska ... Potpunija definicija pojma zatke bit će nesumnjivo slojevita i višeznačna, a bit će moguća tek nakon svestranijega proučavanja pravno-gospodarskih odrednica tog instituta u svakom pojedinom dijelu Istre gdje se on javlja.²¹*

– Josip Bratulić jednostavno smatra da pojam *zatke* predstavlja *zemljište daleko od naselja, sela.²²*

Osim u IR, u kojem taj termin nalazimo zapisan nekoliko puta, u ostalim glagoljskim rukopisima, koliko mi je poznato, nalazimo ga i u jednoj ispravi iz Draguča (1596.) u kojoj se govori da *Manzin de Manzoni prodaje jednu zatku ... ka rečena zatka jest v kontradi humskoj kade se kliče Rujevac.²³* U *Knjizi računa bratovštine*

¹⁸ Fučić, B. Izvještaj o putu po Istri 1949. godine (Labinski kotar i Kras). *Ljetopis JAZU* (Zagreb). 57(1949), str. 135.

¹⁹ Bratulić, V. *Zatke i zatkari u XVI. stoljeću u Istri*. *Jadranski zbornik* (Rijeka-Pula). 4(1960), str. 307-310.

²⁰ Klen, D. *Barbanski kapituli iz 1548. godine*. *Jadranski zbornik* (Rijeka-Pula). 5(1962), str. 106-107.

²¹ Bertoša, M. *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću II*, Pula 1986.

²² Bratulić, J. *Istarski razvod*. Pula : IKK »Gvozd«, 1989.

²³ Štefanić, V. *Glagoljski notarski protokol iz Draguča u Istri (1566-1639)*. *Radovi Staroslavenskog instituta* (Zagreb). 1(1952), str. 118.

sv. *Bartolomeja iz Roča (1523.-1611.)* naišao sam na zapis: *Ošće le od Martina Provedura priesta fit bêredi ku v zatku pusti, priesta vina sp(u)d .A. (1).*²⁴

Naziv *zatka* do danas je sačuvan u značenju topografskog imena u Istri u okolini Žminja, Sv. Petra u Šumi, na području Tinjana i Boljuna. Na Bužeštini u selu Sv. Martin *zatka* je naziv za izvor pitke vode, a kod sela Krbavčići naziv za livadu. Kao naziv za njivu nalazimo ga i na Poreštini. Na Labinštini naziv *zatka* sačuvan je kao tehnički termin za posjed, majur, kolonsku kuću, dok se na padinama Učke nalazi naselje *Zatka*.

Iz zapisa *Ošće le od Martina Provedura priesta fit bêredi ku v zatku pusti priesta vina sp(u)d .A. (1)* možda je moguće iščitati prvobitno značenje riječi *zatka* kao naziv za posjed, zemlju koja je ranije bila neuređena, zapuštena, za šikaru koja je uređena i privedena za poljoprivrednu uporabu, u našem primjeru, ako je suditi po davanjima, u vinograd. Taj posao vjerojatno su poticali i sami vlasnici zemljišta (feudalni gospodari) koji su kao neku vrst nagrade za to oslobađali korisnike zemljišta (kolone) određenih feudalnih podavanja.

Budući da su se ti posjedi, u pravilu, nalazili iza naselja i ranije uređenog zemljišta, uz općinske granice, jednostavno su se nazivali *zatke* pa bi se iz toga moglo zaključiti da svi do danas sačuvani nazivi za posjede, šume, zemljišta, livade vuku svoje porijeklo od tog prvobitnoga naziva. Tako bi se za naselje *Zatka* moglo pretpostaviti da je sagrađeno na nekadašnjoj *zatki*, isto kao i za majur, kolonsku kuću i dr.

Postojanje *zatki* i uređenje novih vinograda, u našem slučaju na *Šublentu*, ukazuje da se u doba o kojemu govori IR vršila kultivizacija dotad neobrađenih područja koja su se ranije koristila uglavnom kao pasišta, što se može uzeti kao dodatni razlog i dokaz da je prostor za ispašu stoke postajao sve manji, a potreba za njim, zbog povećanja stočnoga fonda i porasta broja stanovnika, sve veća, pa je i to, pored ostalog, izazivalo učestale prekršaje kod ispaše stoke.

Šume su također predstavljale značajan izvor prihoda istarskih komuna. Kod razgraničenja između Motovuna i Trviža pazinski knez Albreht dopušta selu Kašćerga sječu i prodaju šuma s tim da: *vsaki les ki bi se v strani do Loga prodal pol g(ospo)d(i)nu knezu a pol toi vasi, a to kare e dole i vas Log g(ospo)d(i)nu knezu.*²⁵

Za vrijeme razgraničenja između Buzeta, Vrha i Sovinjaka bužetski komun dopušta: *Sovincem i Vrhovcem pasti živine po svoi našoi kontradi, braneći škode i starih prepovedi i vinograd, a ležati na svoi kunfin od Svetagu Dunata i kako se udri. A paki mi takoe vas prosimo ... da nam dopustite i da smo slobodni pod Vrh v Logi i Sovinak les seć za dogi bačav i badan i za ostale okruti i za skudli hiše krit.*²⁶

Kod razgraničenja između Barbana i Labina utvrđena je i granica na moru, koja ide od ušća rijeke Raše, tako da: *on pol mora k Labinu est labinsko, a ta drugi*

²⁴ Vlahov, D. *Glagoljski rukopis iz Roča. Iz Knjige crkve i bratovštine sv. Bartolomeja (1523-1611)*. Posebna izdanja 15, Glagoljski rukopisi 5. Pazin : Državni arhiv u Pazinu, 2006., str. 239.

²⁵ IR MP, f. 4r.

²⁶ IR MP, f. 2v.

*pol mora k Barbanu est barbansko.*²⁷ I tu je određena kazna za onu stranu koja se ne bi pridržavala te granice:

*I ka koli stran bi, Labina ili Barbana, prek teh termeni na mori ribu lovila prez dopušćena edne ili druge strani, va dne ali v noći, ona stran zapada, prez vsake milosti, pene g(ospo)d(i)nu marak .D. (5).*²⁸

Za razvoj gospodarstva veliki značaj imali su godišnji sajmovi, bilo veći, koji su okupljali trgovce, odnosno kupce iz više susjednih komuna, ili manji sajmovi za pojedine komune. Sajmovi su se održavali kod crkava i to obično u doba godišnjice njihovog zaštitnika i titulara.

IR, što se i podrazumijeva s obzirom na njegovu namjenu, spominje samo neke od njih i to one koji su se nalazili na putu kojim je prolazila razvodna komisija.

Kod razgraničenja između Kršana i Šumbera, na granici kod crkve Sv. Petra gdje se održavao veliki godišnji sajam u IR čitamo:

*-I tu g(ospo)d(i)n knez pred vsu gospodu i deželani darova ta sanam na Petrovu g(ospo)d(i)nu Ėkovu slugi i nega redu večnim zakonom z Vrane, i da ima plnu oblast kako sam g(ospo)d(i)n knez i da ima oblast zapovedet komunu bolunskomu i Gole Gorice i Krbun da imaju poiti toga sanma varovati z g(ospo)d(i)n Ėkovom z Vrane. I g(ospo)d(i)n Filip Macić sluga ima takoe svoimi ludi tu prit k sanmu na pomoć, a komun šunberski ima toli teh svoih crekav svoi sanam držati i posluh ta dan' g(ospo)d(i)nu od Vrane skazati, a komun kršanski svoi sanam poli S(ve)te Soboti držati i posluh ta dan g(ospo)d(i)nu od Vrane skazati. I tako stvoreno be.*²⁹

Prilikom razgraničenja između Žminja i Dvigrada kod crkve sv. Jakova predstavnik Dvigrada izjavljuje: *i tu na nega dan* (dan sv. Jakova) *držimo na našu stran naš sanam, a Žminci na nihu stran.*³⁰ U doba razvoda između Motmorana i Barbana odlučeno je da kod crkve Sv. Duniža, koja se nalazila na granici između tih općina, organiziraju obje strane svaka svoj sajam, s tim što Barbanci zajedno s Rakljanima održavaju svoj sajam *za kubu ...*, a *motmoranci pred vrati crekve s komunom pulskim.*³¹

Zaključak

IR je jedna od najvrjednijih srednjovjekovnih isprava iz Istre. Višesložnoga je sadržaja i može korisno poslužiti raznim znanostima u pokušaju da što bolje shvate tadašnju složenu istarsku stvarnost. U ovom prilogu pokušao sam skrenuti pozornost na IR kao izvor za gospodarsku povijest, jer u njemu nalazimo brojne dokaze o gospodarskom stanju u srednjovjekovnoj Istri.

Iz svega iznijetoga moglo bi se zaključiti:

²⁷ IR MP, f. 10v.

²⁸ Isto.

²⁹ IR MP, f. 9r.

³⁰ IR MP, f. 17r.

³¹ IR MP, f. 13r.

1. Stočarstvo je u Istri bila značajna proizvodna grana. Od stoke se, osim mesa, mlijeka i mliječnih proizvoda (sira, skute ...), dobivala vuna i koža za izradu odjeće i obuće, pa je o količini stočnog fonda često ovisio i opstanak stanovništva na određenom prostoru, što posebno potvrđuje molba Starog Pazara koji je molio i dobio povećanje ispašnog područja za svoju *vas Gradin*.

2. Proizvodnja žitarica čini značajnu granu gospodarstva. O količini proizvodnje žitarica svjedoče feudalna podavanja o kojima se u IR govori.

3. I vinogradarstvo je činilo značajnu proizvodnu granu. Da bi se povećala proizvodnja vina, krče se šume i podižu novi vinogradi.

4. U općinama koje se nalaze uz more ribolov je predstavljao dopunsku granu za prehranu stanovništva.

5. Posjedovanje šumskog fonda imalo je značajnu vrijednost u određivanju gospodarskog stanja u pojedinim općinama. Šuma se, osim za ogrjev, koristila i za gradnju nastambi i izradu posuđa, a na Buzeštini i za pokrivanje kuća.

6. Razmjena proizvedenih viškova, u pravilu, se obavljala na prigodnim sjajmovima organiziranim kod pojedinih crkava na dan njihova titulara.

Literatura

Istarski razvod, rukopis u Državnom arhivu u Rijeci, sign. M – 82.

Bertoša, M. *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću II*. Pula, 1986.

Bertoša, M. Političke prilike i granični sukobi u Istri u doba nastanka Istarskog razvoda. *Istra* (6-7)1976.

Bratulić, J. Stara hrvatska književnost u Istri. *Dometi*. 2–3(1968)

Bratulić, J. Glagoljica u srednjoj Istri. *Istarski mozaik*. 5–6(1970)

Bratulić, J. Istarski razvod – sporan ali nezaobilazan spomenik. *Dometi*. 11–12(1975)

Bratulić, J. Istarski razvod – povijesni, društvenopovijesni i književni spomenik Hrvata u Istri. *Istra*. 1(1976)

Bratulić, J. *Istarski razvod, studija i tekst*. Pula : Čakavski sabor, 1978.

Bratulić, J. *Istarski razvod*, Pula : IKK »GROZD«, 1989.

Bratulić, V. Zatke i zatkari u XVI. stoljeću u Istri. *Jadranski zbornik* (Rijeka-Pula). 4(1960).

De Franceschi, C. *Studio critico sull'istrumento della pretesa reamubilazione di confini del 5 maggio del 1325 indizione VIII tra il patriarca di Aquileia Raimondo della Torre col mezzo del suo Marchese d'Istria Guglielmo di Cividale, il Conte Alberto di Gorizia ed Istria, ed i Veneziani*, Archeografo triestino, XI/1884.

De Franceschi, C. *I castelli della Val d'Arsa*. AMSI, 14–15/1898-1899.

Fučić, B. *Terra incognita*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1997.

Fučić, B. Najstariji hrvatski glagoljski natpisi. *Slovo*. 21(1971)

Fučić, B. Izvještaj o putu po Istri 1949. godine (Labinski kotar i Kras). *Ljetopis (Zagreb)* 57(1949).

Hamm, J. Datiranje glagoljskih rukopisa. *Radovi Staroslavenskog instituta*. 1(1952).

Herkov, F. O istarskim šupljim mjerama od kraja XVIII. do polovice XIX. stoljeća. *Jadranski zbornik* (Pula-Rijeka). 1978.

Kandler, P. *Codice diplomatico Istriano*. ad. a., 1275.

Kirac, L. *Crtice iz istarske povijesti*. Zagreb, 1946.

Klaić, N. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb, 1971.

Klen, D. Ekonomsko značenje razvođenja u Istri i Istarskog razvoda napose. *Istra*. 3–4(1976).

Klen, D. Primjedbe Ivana Koblera na De Franceschijevu kritiku Istarskog razvoda. *Istra*. 3–4(1976).

Klen, D. Barbanski kapituli iz 1548. godine. *Jadranski zbornik* (Rijeka-Pula). 5(1962)

Kos, M. Studija o istarskom razvodu. *Rad, JAZU*, 240/1931.

Kukuljević, I. *Acta Croatica, Listine hrvatske*. Zagreb, 1863.

Ljubić, Š. Razvod istarski u latinskom i talijanskom jeziku. *Starine JAZU* (Zagreb). 6(1874).

Margetić, L., *Mošćenički zakoni i statuti*, Rijeka 2006.

Milčetić, I. Hrvatska glagoljska bibliografija, *Starine JAZU* (Zagreb). 33(1911).

Moguš, M. Razvod istarski u kompjutoru. *Istra*. 2(1976).

Stulli, B. Istarski razvod. *Enciklopedija Jugoslavije*. 5(1988).

Stulli, B. Labinski fragment Istarskog razvoda. *Jadranski zbornik* (Rijeka-Pula). 2(1957).

Šimunović, P. Iz toponimije Istarskog razvoda. *Istra*. 3–4(1976).

Štefanić, V. Glagoljski notarski protokol iz Draguća u Istri (1566-1639). *Radovi Staroslavenskog instituta* (Zagreb). 1(1952)

Šurmin, Đ. *Hrvatski spomenici I, od 1100-1499*. Monumenta historico – juridica, Acta Croatica, Zagreb : JAZU, 1898.

Vlahov, D. Prilog diskusiji o Istarskom razvodu. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 48(2005).

Vlahov, D. Bužeština u Istarskom razvodu, Momjanski primjerak – rasprava i izvod. *Buzetski zbornik*. 33(2006).

Vlahov, D. Momjanština u Istarskom razvodu. Izvod iz Momjanskog primjerka Istarskog razvoda. *Bujština 2006*. Umag, 2006.

Vlahov, D. *Glagoljski rukopis iz Roča. Iz Knjige crkve i bratovštine sv. Bartolomeja (1523-1611)*. Posebna izdanja 15, Glagoljski rukopisi 5. Pazin : Državni arhiv u Pazinu, 2006.

Summary

ISTRIAN DEMARCATION (»ISTARSKI RAZVOD«): IMPORTANT SOURCE FOR THE MEDIAEVAL ECONOMIC HISTORY OF ISTRIA

A paper is occupied with Istrian Demarcation – a document from 14th century which was defining boundaries, ridges and confines (*kunfini*) between Istrian mediaeval municipalities (*communes*), belonging to the Dukedom of Pazin, Patriarchy of Aquileia, and Venetian Republic – as an important and unavoidable source for study of mediaeval economic history of Istria. As a proof for such opinion attention is devoted to those parts of the document which speak on cattle breeding, viticulture, agriculture, forestry, and fishery, with conclusion that:

- Cattle breeding was important industry in Istria. Besides meat, milk and milk products (cheese, curd...) cattle was giving wool and leather for production of clothes and footwear. One could say that survival of people of particular territory was depending on the quantity of cattle, what is confirmed with positively solved request of Stari Pazar to widen pasture area for its village Gradin (*vas Gradin*).

- Production of crops was also important economic field in Istria. Production of crops dictated quantity of feudal taxes on which speaks Istrian Demarcation.

- Viticulture was also treated as an important production branch. Forestry lands were cleared to raise new vineyards and to improve production of wine.

- In municipalities situated at the coastal area fishery was additional source of food supply.

- Possession of forestry lands was very appreciated, and important in evaluation of economic strength of municipalities (*communes*). Forests weren't only source of fuel, but also of materials for building houses and production of vessels, and even for roofing.

- Exchanges of agricultural surpluses were taking place in fairs organized beside church buildings during festivities of their patron saints.

Key words: *Istrian Demarcation, pastures, cattle breeding, vineyards, forests, fishery, zatka (piece of land, recently cultivated), fair*

Translated by Rajka Bućin